

Slavica Gavrilović-Gagović*

ŠANSE U OBLASTI USLUŽNOG SEKTORA ZA OSTVARIVANJE STRATEGIJE IZVOZNO -ORIJENTISANOG PRIVREDNOG RASTA

1. Uvod

Trgovina uslugama obično se zapostavlja u analizama spoljnoekonomskih odnosa Srbije i Crne Gore. Najveća pažnja posvećuje se robnoj trgovini, s obzirom na njen dominantan udeo u ukupnoj robnoj i nerobnoj razmeni sa inostranstvom. Pored toga, podaci o rastućem deficitu u robnoj razmeni sa inostranstvom, koji su postali alarmantni u 2002. godini, usmeravaju naglašeno interesovanje ekonomskih stručnjaka za probleme kao što su: efekti liberalizacije; efekti politike deviznog kursa; konkurentnost domaće ponude; mogućnosti unapređenja robne trgovine; uticaji aktuelnih tranzicionih reformi i sl. Bez mnogo opravdanja, znatno manja pažnja posvećena je izvoznim mogućnostima koje pruža sektor usluga, a koje nisu zanemarljive.

Postoji niz argumenata u prilog teze da bi kreatori makroekonomske politike i razvojne strategije zemlje morali imati u vidu značaj raznovrsnih uslužnih delatnosti u favorizovanju strategije izvozno-orijentisanog privrednog rasta, koja je neminovna u procesima uspešnog sprovođenja tranzicionih reformi i savladavanja krize strukturne transformacije. Pre svega, uslužni sektor privrede Srbije i Crne Gore tradicionalno beleži pozitivan saldo u razmeni sa inostranstvom. Iskustvo u pogledu doprinosa uslužnih delatnosti u savladavanju platnobilansnih problema već postoji i ono je pozitivno, ali bi rezultati mogli biti znatno bolji.

Ako se imaju u vidu svetska iskustva, posebno iskustva zemalja EU i zemalja koje su pokazale uspeh u ostvarivanju tranzicionih reformi, a koje su u svojoj spoljnoekonomskoj orijentaciji nalazile značajan oslonac ne samo u unapređenju robne razmene, već i u promovisanju različitih vidova savremene trgovine uslugama, onda se, takođe, nameće zaključak o neophodnosti jačeg oslonca srpske i crnogorske privrede na izvoz raznovrsnih usluga. Stvaranje uslova za ulazak u EU, nesumnjivo, podrazumeva i odgovarajuća prilagođavanja strukture domaće privrede i njene izvozne ponude. Moderan i dobro organizovan sistem pružanja raznovrsnih usluga predstavlja bitnu determinantu ukupnog ekonomskog prosperiteta i neophodan uslov uključivanja zemlje u savremene svetske tokove.

* Viši naučni saradnik u Institutu za spoljnu trgovinu - PKS. Rad je primljen maja 2003.

2. Usluge u svetskoj trgovini

Sa rastućim značajem usluga u svetskoj privredi, povećava se i njihov udeo u međunarodnoj trgovini. Prema procenama, na trgovinu uslugama otpada oko 25%-30% ukupne svetske trgovine, uz tendenciju rasta kojoj pogoduje opšti trend liberalizacije.¹ U 1990. godini svetski izvoz komercijalnih usluga dostigao je iznos od 810 milijardi dolara, dok je u 2000. godini on bio veći za gotovo 75%.² Zemlje sa najrazvijenijim sektorom usluga u svetu, koje imaju relativno visok udeo usluga u strukturi društvenog proizvoda, pojavljuju se kao najveći izvoznici i najveći uvoznici usluga u svetu. Najrazvijenijim zemljama sveta pripada primat u proizvodnji i trgovini tzv. novim uslugama, koje se zasnivaju na znanju, odnosno na najsavremenijoj tehnologiji.

U ukupnoj trgovini zemalja EU, usluge učestvuju sa oko 21%. Analiza relativnog značaja trgovine uslugama za pojedine zemlje EU potvrđuje hipotezu da su manje zemlje, po pravilu, intenzivnije upućene na međunarodnu trgovinu uslugama.³ Sa izrazito visokim procentom trgovine uslugama (izvoz plus uvoz) u odnosu na društveni proizvod, ističu se: Irska, Holandija, Belgija/Luksemburg i Austrija (tabela 1). Takođe, zapaža se da je orijentacija ka području unutar tržišta EU, manje izražena kod većih zemalja članica, nego kod manjih. Prema podacima, prezentiranim u tabeli 1, Španija i Portugal su zemlje koje su najviše orijentisane ka trgovini uslugama unutar EU.

Sa stanovišta interesa državne zajednice Srbije i Crne Gore da se što pre steknu uslovi za ulazak u EU, važno je imati u vidu propisane standarde kvaliteta koji postoje na tom tržištu i veoma jaku konkurenciju, koja je svojstvena uslovima slobodne trgovine unutar EU. Uspešna strukturna transformacija i postizanje zadovoljavajućeg nivoa konkurentnosti privrede Srbije i Crne Gore treba da doprinesu tom cilju.

¹ Prema različitim međunarodnim izvorima, a u zavisnosti od primenjene metodologije, podaci se kreću u pomenutom intervalu.

² Mladen Kovačević, "Stanje i osnovi strategije ekonomsko-finansijskih odnosa s inostranstvom", Uvodna studija sa savetovanja jugoslovenskih ekonomista, privrednika i bankara, NDEJ, Beograd, avgust-septembar 2001.

³ European Commission, European Competitiveness Report, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2000, p.96.

Tabela 1. - Značaj trgovine uslugama za pojedine zemlje EU (%)

Zemlje	Trgovina uslugama / BDP			Trgovina uslugama / Ukupna trgovina	Intra-EU trgovina uslugama / Ukupna trgovina usugama
	1992	1995	1998	1998	1998
Belgija/Luksemburg	24,1	21,9	25,3	18,5	66,8
Nemačka	7,4	7,8	9,1	16,3	54,7
Grčka	15,6	13,8	15,1	41,1	59,6
Španija	8,7	10,2	12,7	23,7	68,0
Francuska	11,7	9,2	10,0	19,5	49,6
Irska	18,1	20,0	23,7	15,9	n.a.
Italija	8,9	10,5	10,7	22,0	52,2
Holandija	21,4	20,8	23,7	22,3	60,1
Austrija	23,5	24,9	28,8	32,0	63,9
Portugal	10,1	13,4	13,6	18,8	72,9
Finska	10,2	12,9	10,8	15,7	60,5
Švedska	12,9	12,8	15,8	19,8	n.a.
Velika Britanija	9,6	11,4	11,5	21,8	41,2
EU	11,3	11,4	12,6	20,6	54,4

Izvor: European Commission, European Competitiveness Report, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2000, p.96.

Na putu tranzicionih reformi, strukturnih promena i izvozne orijentacije Srbije i Crne Gore, od posebnog značaja su iskustva drugih zemalja u tranziciji, koje su ranije ušle u proces tranzicije. Ta iskustva pokazuju da sa strukturnom transformacijom privrede zemalja u tranziciji, raste značaj usluga u njihovoj spoljno-trgovinskoj razmeni. U većini tih zemalja, ostvaruje se pozitivan saldo bilansa usluga, koji doprinosi poboljšanju stanja bilansa tekućih transakcija. Istina, najveći deo deviznog priliva po osnovu izvoza usluga, ove zemlje ostvaruju zahvaljujući tzv. klasičnim uslugama (saobraćaj, turizam, investicioni radovi i sl.). Nove usluge, koje se zasnivaju na savremenoj informacionoj tehnologiji, iziskuju veće investicije i podrazumevaju relativno velika ulaganja u istraživanja i razvoj, pa zato primat u tom domenu pripada visokorazvijenim zemljama.

Liberalizacije trgovine pogodovala je rastu uvoza određenih vrsta usluga u mnogim zemljama u tranziciji. Na primer, u centralno-evropskim tranzicionim ekonomijama poslednjih nekoliko godina zabeležen je rastući trend izdataka na uvoz poslovnih usluga. Istovremeno, mogućnosti plasmana, odnosno izvoza, postale su otežane zbog sve intenzivnije konkurentske utakmice na svetskom i evropskom

tržištu.⁴ Zbog toga, kao i zbog krize strukturne transformacije, u mnogim zemljama u tranziciji pozitivan saldo bilansa usluga bio je manji u 2000. godini, nego u 1997, a u onim zemljama koje beleže negativan saldo bilansa usluga došlo je do njegovog povećanja u posmatranom periodu.⁵ U većini zemalja jugoistočne Evrope, posle popuštanja tenzija na Kosovu, došlo je do relativno brzog rasta prihoda od turizma. Naročito je u Bugarskoj i Hrvatskoj zabeležen rapidan oporavak turizma, što se odrazilo na uzlazno kretanje pozitivnog salda bilansa usluga u nekoliko uzastopnih godina.

U mnogim zemljama u tranziciji pozitivan saldo bilansa usluga ima zapaženu ulogu u pokriću negativnog salda bilansa robne razmene sa inostranstvom. Ilustracije radi, pozitivan saldo bilansa usluga učestvovao je u pokriću negativnog salda robne razmene sa oko 11% u grupi Centralnoevropskih tranzicionih ekonomija; sa oko 30% u grupi Tranzicionih ekonomija jugoistočne Evrope (bez Bosne i Hercegovine i Jugoslavije) i sa 52% u Baltičkim zemljama.⁶ Grupa od tri evropske zemlje iz Zajednice nezavisnih država (Belorusija, Moldavija i Ukraina) zabeležila je oko dva puta veći⁷ pozitivan saldo bilansa usluga u odnosu na negativan saldo bilansa robne razmene.

Tabela 2. - Bilans robe i usluga zemalja u tranziciji 1997-2000 (u milijardama SAD dolara)

Zemlje	1997	1998	1999	I-IX 1999	I-IX 2000	2000 ^a
Istočnoevropske zemlje ^b						
Bilans robe	-28,5	-29,9	-27,4	-18,5	-19,6	-28,4
Bilans usluga	7,3	5,2	2,9	2,6	3,8	4,6
Centralnoev. tranzic. ekon. (CETE-5)						
Bilans robe	-20,7	-21,7	-20,8	-14,2	-14,8	-20,8
Bilans usluga	5,0	3,6	1,4	1,0	1,6	2,4
Tranz. ekon. jugoist. Evr. (SETE-7 ^b)						
Bilans robe	-7,8	-8,2	-6,5	-4,4	-4,8	-7,6
Bilans usluga	2,3	1,6	1,6	1,6	2,2	2,3
Baltičke zemlje						
Bilans robe	-3,1	-3,8	-3,3	-2,2	-1,9	-2,9
Bilans usluga	1,1	1,1	1,2	1,0	1,1	1,5

⁴ Economic Commission for Europe, Economic Survey of Europe 2001, No. 1, UN, New York and Geneva, 2001, p. 139.

⁵ Ibid.

⁶ Prema procenjenim podacima UN za 2000. godinu. Ibid, p. 139.

⁷ Ibid.

Zajedn. nezavisnih država (CIS)						
Bilans robe	8,8	8,6	33,7	20,8	46,4	63,4
Bilans usluga	-4,4	-3,6	-3,8	-2,8	-5,3	-7,5
Tri evrop. zemlje iz CIS ^d						
Bilans robe	-5,9	-4,3	-1,2	-0,5	-0,3	-0,9
Bilans usluga	3,2	1,8	1,8	1,3	1,5	2,0
Azijske zemlje CIS						
Bilans robe	-2,3	-4,0	-1,2	-1,5	2,2	3,4
Bilans usluga	-1,6	-1,5	-1,4	-1,2	-1,2	-1,5
Ruska federacija						
Bilans robe	17,0	16,9	36,2	22,8	44,5	60,9
Bilans usluga	-5,9	-4,0	-4,2	-3,0	-5,6	-8,0

^a Date su procenjene vrednosti, izuzev za centralnoevropske tranzicione ekonomije (CETE-5) koje su priložile podatke.

^b Isključujući Bosnu i Hercegovinu i Jugoslaviju.

^d Belorusija, Republika Moldavija i Ukraina.

Izvor: Economic Commission for Europe, **Economic Survey of Europe 2001**, No. 1, UN, New York and Geneva, 2001, p. 139.

3. Usluge u spoljnoj trgovini SCG

Tradicionalno izvozne uslužne delatnosti privrede Srbije i Crne Gore su tzv. klasične usluge: saobraćaj, turizam i investicioni radovi u inostranstvu. To su usluge koje su godinama dominirale u ukupnom izvozu usluga i doprinosile ostvarivanju pozitivnog salda u bilansu razmene usluga sa inostranstvom. Međutim, po svojoj prirodi, pomenute vrste usluga su jako osetljive na faktore ekonomskog i političkog okruženja, pa je pogoršanje tih uslova izazivalo jake oscilacije deviznog priliva i odliva po osnovu uslužnih transakcija sa inostranstvom u proteklom godinama. Otuda, pozitivan saldo bilansa usluga koji je ostvaren u 2000. godini, još uvek je bio niži od onog koji je ostvaren u 1997. godini. Posle popuštanja tenzija zbog kosovske krize, koja je kulminirala 1999. godine, zabeleženo je i izvesno poboljšanje stanja bilansa usluga u 2000. u odnosu na kriznu 1999. godinu. Međutim, prihodi od izvoza komercijalnih usluga iz 1990. godine od oko 1,866 mld. SAD dolara, ostali su još uvek dalek i teško ostvarljiv cilj.⁸

⁸ Mladen Kovačević, "Stanje i osnovi strategije ekonomsko-finansijskih odnosa s inostranstvom", Uvodna studija sa savetovanja jugoslovenskih ekonomista, privrednika i bankara, NDEJ, Beograd, avgust-septembar 2001.

Tabela 3. - Bilans robe i usluga SCG, 1997-2002 (mil. SAD dolara)

Opis	1997	1998	1999	2000	2001	2001 I-VI	2002 I-VI
Bilans robe i usluga	-1.614	-1.323	-1.391	-1.457	-2.398	-1.403	-1.613
Izvoz f.o.b.	3.574	3.947	2.147	2.547	2.762	1.274	1.269
Uvoz c.i.f.	-5.188	-5.270	-3.538	-4.004	-5.160	-2.677	-2.882
Trgovinski bilans	-2.070	-1.816	-1.619	-1.788	-2.834	-1.568	-1.694
Izvoz	2.756	3.033	1.676	1.923	2.003	953	965
Uvoz	-4.826	-4.849	-3.295	-3.711	-4.837	-2.521	-2.659
Usluge, saldo	456	493	228	331	436	165	81
Prihodi	818	914	471	624	759	321	304
Rashodi	-362	-421	-243	-293	-323	-156	-223

Izvor: OECD Economic Surveys 2001-2002, FRY Economic Assessment, OECD, p.92.

Napomena: Ovde su prezentirani nekorigovani podaci NBJ, koji u prihode od usluga uključuju i stavku devizni priliv po osnovu Odluke o držanju deviza na deviznim računima kod ovlašćene banke.

Prema korigovanim podacima NBJ (tab. 4), u 2001. godini jugoslovenski izvoz usluga je povećan za oko 67% u odnosu na 2000, zahvaljujući, pre svega, povećanju prihoda od saobraćaja i ostalih usluga (zbog porasta priliva od inostranih predstavništava i humanitarnih organizacija). Neto prihodi od usluga u istom periodu povećani su za oko 171%.

Iako je u 2001. godini ostvaren rast prihoda od izvoza usluga i oporavak bilansa usluga u odnosu na 2000. i 1999. godinu, ipak, to povećanje se ne zasniva na bitnijem i trajnijem jačanju konkurentske pozicije izvoznih uslužnih delatnosti, već na povećanom prilivu po osnovu većih potreba za transportnim uslugama u funkciji robne razmene i po osnovu tzv. "ostalih usluga", uključujući priliv od inostranih predstavništava i humanitarnih organizacija.¹⁰ Već u 2002. godini suficit bilansa usluga smanjen je za 34,8% u odnosu na 2001, zbog znatno intenzivnijeg povećanja rashoda u odnosu na povećanje prihoda od usluga (rashodi su povećani za 66,3%, a prihodi za 9,3%).¹¹ Saldo bilansa usluga u 2002. godini (prema podacima za jedanaest meseci) dostigao je svega 272 miliona SAD dolara, dok je, poređenja radi, u 1990. godini neto devizni priliv od turizma, saobraćaja i građevinskih radova iznosio oko 999 miliona SAD dolara.

I pored nepovoljnih tendencija u odnosu na davnu 1990. godinu, ipak se ne može i ne sme zanemariti činjenica da je pozitivan saldo bilansa usluga, čak i u najtežim uslovima, doprinosa pokriću dela deficita u robnoj razmeni sa inostranstvom. To

⁹ Informacija NBJ o izvršenju platnog bilansa u periodu januar-decembar 2001, Internet, 2002.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Prema kumulativnim podacima za period I-XI 2002/I-XI 2001. Narodne banke Jugoslavije.

pokriće je bilo, naravno, najniže u kriznoj 1999. godini, kada je pozitivan saldo bilansa usluga pokrivaio negativan saldo robne razmene sa svega 2,66%.¹² U 2000. godini pozitivan saldo bilansa usluga je pokrivaio negativan saldo robne razmene sa 9%, a u 2001. sa oko 15%. Međutim, već u 2002. godini zabeleženo je znatno skromnije pokriće, od svega oko 7%, što je posledica kako rastućeg robnog deficita koji je premašio 4 milijarde SAD dolara, tako i skromnijeg ostvarenog pozitivnog salda bilansa usluga u poređenju sa prethodnom godinom. To ukazuje na potrebu da se unapređenju trgovine uslugama posveti ozbiljnija pažnja, odnosno da se definisanjem odgovarajuće strategije i odgovarajućim merama pruži doprinos podizanju nivoa konkurentnosti ponude na međunarodnom tržištu usluga, sa ciljem da se ostvaruju dugoročniji pozitivni rezultati, za koje Srbija i Crna Gora imaju realne šanse.

Tabela 4. - Bilans usluga¹ (korigovani podaci), u mil. SAD dolara

Opis	1997	1998	1999	2000	2001	2002 ³
I Ukupni prihodi od usluga	530	578	286	454	759	809
Turizam	41	35	16	25	-	-
Saobraćaj	312	320	130	160	-	-
Investicioni radovi	28	22	7	4	-	-
Ostalo	149	201	133	265	-	-
II Ukupni rashodi	362	421	243	293	323	537
Saobraćaj	120	175	70	80	-	-
Ostalo ²	242	246	173	213	-	-
Saldo	168	157	43	161	436	272

¹ Ovdje su prikazani korigovani podaci o prihodima koji isključuju devizni priliv po osnovu Odluke o držanju deviza na deviznim računima kod ovlašćene banke. Korekcija podataka je izvršena da bi se dobila realnija slika bilansa usluga.

² Obuhvata: službena putovanja, privredna predstavništva i ostalo.

³ Kumulativni podaci za period I-XI 2002.

Izvor: Podaci NBj: Izvršenje nerobnog poslovanja.

Za Srbiju i Crnu Goru, kao i za većinu zemalja u tranziciji karakteristična je takva struktura proizvodnje i izvoza usluga u kojoj dominiraju tzv. klasične usluge, koje se zasnivaju na relativno povoljnim prirodno-geografskim uslovima i ne iziskuju tako velike investicije u znanje i savremenu tehnologiju, kao što je to slučaj sa novim uslugama. Međutim, činjenica je da pod uticajem liberalizacije i sve intenzivnije konkurentске utakmice dolazi do tehnološkog osavremenjavanja ponude klasičnih usluga na međunarodnom tržištu, što navodi na zaključak da bez postizanja

¹² Izračunato prema podacima o saldu robne razmene iz OECD Economic Surveys 2001-2002, FRY Economic Assessment, OECD, p.92. i na osnovu korigovanih podataka Narodne banke Jugoslavije o saldu bilansa usluga.

odgovarajućeg nivoa konkurentnosti nije moguće uspešno plasirati ni klasične usluge na evropskom i svetskom tržištu.

4. Zaključna razmatranja

Na trgovinu uslugama otpada između 13% i 15% ukupne spoljnotrgovinske razmene Srbije i Crne Gore, prema podacima za period 1998 - 2001. godine o ukupnom izvozu i uvozu robe i usluga.¹³ Tačnije, udeo trgovine uslugama u ukupnoj trgovini (izvoz + uvoz) iznosio je 14,48% u 1998. godini, zatim 12,56% u 1999. godini, a u 2000. i 2001. godini taj udeo se kretao oko 14%.

Ako se posmatra devizni priliv po osnovu izvoza, udeo prihoda od izvoza usluga u ukupnim prihodima od izvoza robe i usluga, kretao se između 21,9% i 24,5% u periodu 1997-2000, prema nekorigovanim podacima¹⁴, odnosno između 14,6% i 19,1%, prema korigovanim podacima Narodne banke Jugoslavije. Posle 1999. godine, sa popuštanjem političkih tenzija i postepenim oporavkom spoljne trgovine, povećava se udeo usluga u ukupnom deviznom prilivu po osnovu izvoza robe i usluga, tako da je u 2000. godini, prema korigovanim podacima NBI, nešto manje od petine tog priliva ostvareno zahvaljujući izvozu usluga.

Dakle, uslužne delatnosti, a u prvom redu tzv. klasične usluge, kao što su saobraćaj, turizam i investicioni radovi u inostranstvu, imaju važnu ulogu u ostvarivanju deviznog priliva privrede Srbije i Crne Gore, a suficit bilansa usluga, već tradicionalno, doprinosi pokriću dela deficita bilansa tekućih transakcija. Međutim, ostvareni rezultati, naročito u dekadi nakon 1990. godine, nisu bili primereni mogućnostima. Istraživanja pokazuju da do sada nisu adekvatno iskorišćeni ni domaći raspoloživi potencijali, niti šanse koje pruža svetsko tržište usluga. Dugogodišnji nepovoljni politički i ekonomski uslovi u zemlji, koji su doprineli nazadovanju domaće privrede i spoljne trgovine, manifestovali su se i kroz zaostajanje u oblasti uslužnih delatnosti. Udeo državne zajednice Srbije i Crne Gore u svetskom izvozu komercijalnih usluga u protekloj dekadi višestruko je smanjen i sveden je na zanemarljivu veličinu.¹⁵ Belgija, sa približno istim brojem stanovnika, ostvaruje čak 87 puta veći izvoz usluga nego Srbija i Crna Gora.¹⁶

¹³ OECD Economic Surveys 2001-2002, FRY Economic Assessment, OECD, p.92.

¹⁴ Nekorigovani podaci u prihode od usluga uključuju i devizni priliv po osnovu Odluke o držanju deviza na deviznim računima kod ovlašćene banke.

¹⁵ Mladen Kovačević, op. cit.

¹⁶ Ibid.

Tabela 5. - Struktura prihoda od izvoza robe i usluga (u %)

Opis	1997	1998	1999	2000	2001*
<i>Nekorigovani podaci:</i>					
Ukupno: roba i usluge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Roba	77,1	76,8	78,1	75,5	72,5
Usluge	22,9	23,2	21,9	24,5	27,5
<i>Korigovani podaci:</i>					
Ukupno: roba i usluge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Roba	83,9	84,0	85,4	80,9	72,5
Usluge	16,1	16,0	14,6	19,1	27,5

* uključujući priliv od inostranih predstavništava i humanitarnih organizacija, koji je evidentiran u kategoriji "ostale usluge".

Izvor: Izračunato na bazi podataka iz platnog bilansa NBJ (korigovani podaci) i **OECD Economic Surveys 2001-2002**, FRY Economic Assessment (nekorigovani podaci).

Postoji niz argumenata koji navode na zaključak da uslužne delatnosti zavrđuju veću pažnju kreatora razvojne i izvozne strategije Srbije i Crne Gore, nego što im je do sada bila posvećena. Pre svega, uslužne delatnosti su, nesumnjivo, razvojno i izvozno propulzivne. Njihov naglašen značaj u sprovođenju strukturne transformacije i prevazilaženju mnogih ekonomskih problema potvrđuju iskustva uspešnih tranzicionih ekonomija. Zatim, rastuća tražnja na međunarodnom uslužnom tržištu otkriva povoljne šanse za izvoznu ekspanziju. Konačno, Srbiji i Crnoj Gori tek predstoje ozbiljne strukturne promene, u skladu sa raspoloživim potencijalima, strukturom tražnje na međunarodnom tržištu i razvojnim ciljevima zemlje, a koje su neodvojive od ukupnih tranzicionih reformi. Postoje povoljni prirodno-geografski uslovi i jako izražena potreba da se strukturnom transformacijom privrede i osavremenjavanjem proizvodnje usluga, izvrši usklađivanje sa zahtevima međunarodnog tržišta, naročito tržišta EU, kako bi se zemlja što brže i efikasnije uključila u evropsku podelu rada.

Međutim, glavni problem je nedostatak kapitala za prilagođavanje i osavremenjavanje ponude usluga, u skladu sa zahtevima inostranog tržišta. Procesi privatizacije i privlačenja stranog kapitala, tehnologije i menadžmenta, treba da doprinesu bržem adaptiranju i postizanju zadovoljavajućeg nivoa konkurentnosti uslužnih delatnosti. Na taj način treba da se ostvari i uspešno uključivanje u savremene svetske informacione i telekomunikacione sisteme, čije funkcionisanje u modernom svetu predstavlja bitnu komponentu konkurentnosti i normalnog funkcionisanja ne samo uslužnih delatnosti, nego celokupne privrede i društva.

Tek ukoliko bi se u narednom periodu obezbedili bolji uslovi političke i pravne sigurnosti, mogao bi se očekivati i značajniji priliv inostranih investicija, koje su neophodne za strukturna prilagođavanja, za osavremenjavanje ponude raznovrsnih uslužnih delatnosti i za podizanje nivoa njihove konkurentnosti, u funkciji uspešnog sprovođenja strategije izvozno-orijentisanog privrednog rasta i približavanja EU.

Literatura

Economic Commission for Europe, *Economic Survey of Europe* 2000, No. 2/3, UN, New York and Geneva, 2000.

Economic Commission for Europe, *Economic Survey of Europe* 2001, No. 1, UN, New York and Geneva, 2001.

European Commission, *European Competitiveness Report*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2000.

Gavrilović-Gagović, S., "Tekuća privredna kretanja i politika unapređenja izvoza usluga" *Tekuća privredna kretanja i opcije ekonomske politike za 2003*, (savetovanje ekonomista, privrednika i bankara), NDE, Beograd, decembar 2002.

Kovačević, M. "Stanje i osnovi strategije ekonomsko-finansijskih odnosa s inostranstvom", Uvodna studija sa savetovanja jugoslovenskih ekonomista, privrednika i bankara, *NDEJ*, Beograd, avgust-septembar 2001.

NBJ, Informacija o izvršenju platnog bilansa u periodu januar-decembar 2001, *Internet*, 2002.

NBJ, *Podaci o izvršenju nerobnog poslovanja 1997-2001*, Beograd, 2002.

OECD, *Economic Surveys 2001-2002*, FRY Economic Assessment, OECD, 2002.

SZS, *Statistički godišnjak Jugoslavije*, odgovarajuće godine.

Rezime

Jedna od bitnih odrednica tranzicionih reformi u Srbiji i Crnoj gori jeste transformacija privrednog sistema, koja podrazumeva i transformaciju privredne strukture u skladu sa tržišnim zahtevima i kriterijumima. Sudeći prema iskustvima drugih zemalja, uslužne delatnosti imaju posebnu ulogu, ne samo u procesima strukturnog prilagođavanja privrede i stvaranja uslova za njeno normalno funkcionisanje, već one pružaju i solidne šanse za uspešnu realizaciju strategije izvozno orijentisanog privrednog rasta. U uslovima kada se privreda Srbije i Crne Gore suočava sa potrebom ubrzanog rasta i razvoja, ali i sa rastućim spoljnotrgovinskim deficitom, sektor usluga pruža povoljne mogućnosti za prevazilaženje brojnih ekonomskih problema i stvaranje uslova za približavanje EU. Ovaj rad ima za cilj da ukaže na glavne argumente u prilog teze o značajnim potencijalima uslužnog sektora u unapređenju izvoza i realizaciji strategije izvozno - orijentisanog privrednog rasta.

Ključne reči: usluge; spoljna trgovina; tranzicija; devizni priliv; razvoj.

Summary

One of the main features of transitional reforms in Serbia and Montenegro is economic system transformation process, including structural adoptions according to market demands and criteria. Having in mind foreign experience, service industries are of outstanding importance, not only in structural adjustments of the economy and creation of conditions for its normal functioning, but they also have good chances for successful carrying out the strategy of export - oriented growth.

Serbia and Montenegro are facing the tasks of fast growth and development and the need to overcome the problem of large trade deficit. Service industries give an important possibility to solve successfully some of transitional economic problems and to reach conditions for involvement in EU. This paper will point out the main arguments about very important chances and role of services in export promotion and for carrying out successfully export-oriented economic growth strategy of the country.

Key Words: Services; Foreign trade; Transition; Foreign exchange inflow; Development.